

HVOR LAA DET ÆLDSTE KALLUNDBORG SLOT?

Af Dr. phil. Vilh. Lorenzen.

Efter Traditionen skal Esbern Snare have anlagt Kallundborg ca. 1170. Det forudsættes almindeligt, at Anlæggelsen gælder Kallundborg By, vel at mærke kun den saakaldte Øvreby paa den bakkeformede Halvø, der over en lavere Hals skyder sig frem mod Syd-Sydvest, idet den øvrige Del af nuværende Kallundborg By, grupperet om Cordilgade og et Par Tværgader, med Rette opfattes som en selvgroet Bebyggelse, der i og for sig kan være og sikkert ogsaa er langt ældre end Esbern Snares formentlige Anlæg; den til St. Olaf indviede Kirke var Sognekirke for hele denne Del af Byen.

Traditionen, der bl. a. skyldes Saxo, nævner imidlertid kun Kalundborg som grundlagt af Esbern Snare »imod Sørøvere«¹⁾, og der er Grund til at opkaste følgende Spørgsmaal: Hvor laa denne Borg og skyldes ogsaa selve Øvrebyen Esbern Snare?

Der er her to Veje at gaa.

Man kan 1) undersøge de middelalderlige Monumenter, der er tilbage i stort Tal, omend for vigtige Deles Vedkommende kun i Ruiner og endnu kun mangelfuldt kendte.

Og 2) kan man gaa den almindelige historiske

---

¹⁾ Saxo: Compendium: 1170 E. S. Kalundborgum exstruxit contra piratas.

Vej: undersøge skriftlige Kilder og deraf drage sine Slutninger.

1) Hvad Monumenterne angaar, giver den skønne femtaarnede Kirke i sig selv til Kende, at den virkelig maa være bygget af Esbern Snare og meget vel kan have staaet under Stilladser i 1170'erne.²⁾ Men den forsvundne Borg — det berømmelige Kallundborg Slot, i Middelalderens senere Del et militært og administrativt Centrum i Riget — og som laa paa den lavere Hals, der forbandt den ældste Bydel ved Møllebakkens Fod med Øvrebyen, er usikker som hidrørende fra Esbern Snare. Og Ringmuren, der i Middelalderens senere Del omsluttede Byen og sammen med Slottets Befæstning dannede en sammenhængende Forsvarslinie af betydelig Styrke, er afgjort yngre. Af Øvrebyens middelalderlige Huse er tilmed intet af saa høj Ælde, at det naar blot tilnærmelsesvis tilbage til Esbern Snares Dage.

Det springende Punkt er Esbern Snares borgens oprindelige Plads. Thi Gadenettet er skabt i Tilslutning til Kallundborg Slots Beliggenhed paa »Halsen«; af mere underordnet Betydning i denne Sammenhæng er, at det kendte senmiddelalderlige Befæstningssystem ligeledes har Slottets Mure og Grave til Forudsætning.

Har Esbern Snare lagt sin Borg — og at han har bygget Kallundborg staa fast —, hvor Slottet senere i Middelalderen vides at have ligget, da er det ogsaa ham, der har anlagt Byen, selvom dens Befæstningslinie — Ringmuren med Port- og Forsvarstaarne — først er blevne til senere, i Forbin-

²⁾ M. Clemmensen og Vilh. Lorenzen: Kallundborg Kirke 1922.

delse med en eventuel Nybefæstning af selve Slottet.

De Fundamenter af det kendte Slot, der skjuler sig tæt under nuværende Torv og dets nærmeste Omgivelser mod Øst, er desværre endnu ikke fremdragne og er indtil videre stumme og tavse som

Fra Udgravningerne Nordvest for Byen.

Vidner om, hvem der her som den første lagde Grundstenen og begyndte at grave og mure. Men andetsteds i Kallundborg har Stenene talt, og det gælder nu om at forstaa deres Tale rigtigt.

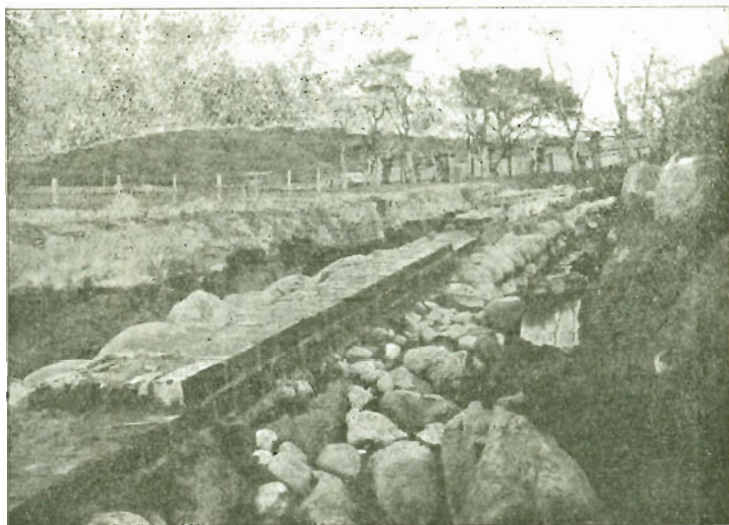
Umiddelbart Vest for Øvrebyens nuværende Vestgrænse, i det saakaldte Lindevænge udenfor den store Ejendom, som kaldes Lindegaarden, fandtes i 1907 Fundamenter af middelalderlige Bygningsværker. Man fremdrog her Rester af et gammelt Portaarn, hvortil sluttede sig en godt 60 m lang Mur; alt det fremdragne var opført af Kampesten og bar

Præg af at tilhøre 12te Aarh. Et Stykke indenfor Porttaarnet fremkom Rester af en lidt yngre Bygning af Kamp og Munkesten, hvori der fandtes en Kampestenstrappe og en Bagerovn. Ogsaa et 8-kantet Søjleskæft med tilhørende Trapezkapital — alt af Granit — kom for Dagen indenfor denne Bygnings Mure. Langs Lindegaardens Vestsiden og i Lindevængens nordlige Del, Byens gamle Nordvesthjørne, fremkom betydelige Ruinrester af en Forsvarslinie, men adskilligt yngre og utvivlsomt tilhørende en yngre Del af Middelalderen. Disse sidstnævnte Ruiner, der alle er opførte af Munkesten, tilhører atter to Byggeperioder.³⁾

Ser man foreløbig bort fra de yngre Sæt Ringmure fæster Opmærksomheden sig ikke blot derved, at det ældre vestligere Ringmursparti med tilhørende Taarn er fra 12te Aarh., men nok saa meget ved den ejendommelige omtrent samtidige Bygning — en Brugsbygning i to eller flere Stokværk, med den indvendige Trappeforbindelse og Bagerovnen. At det høje Hus har hørt til en anselig Mands Bolig er udenfor al Tvivl. Derimod lader det sig foreløbig vanskeligt afgøre, om Ringmuren har omfattet dette — og antagelig flere Bygninger — til alle Sider og altsaa været en Borgmur, eller den har været en almindelig Bymur, der har været en Bebyggelse af Halvøen til denne Side. At ligesaa ærværdige Mure skulde have omsluttet Bebyggelsen af Halvøen helt og holdent synes dog næppe Tilfældet, idet de tidligere omtalte Ruiner af Ringmure (og Taarne) ved Byens Nordvesthjørne og langs en Del af dens Nord-

³⁾ C. M. Smidt i: Fra Holbæk Amt 1908.
Samme i Kallundborg Avis' ill. Jubilæumsavis 13. Okt. 1907.

side er yngre Anlæg. Men Monumenterne antyder i al Fald den Mulighed, at der i 12te Aarh. Vest for Kirken paa Halvøens vestre Del har ligget en Borg i 12. Aarh. Og dette kan kun være den af Esbern Snare anlagte. Saameget fremgaar i al Fald med stor Klarhed af de nævnte Udgravninger, at paa et eller andet Tidspunkt senere hen i Middelalderen

Fra Udgravningerne Nord for Byen.

har en Katastrofe ramt denne Del af Halvøens Bebyggelse, der er bleven ødelagt i den Grad, at man har ment det fordelagtigere at trække Forsvarslinien tilbage til den nuværende Bygrænse.

2) Hvad der vides om Borgens Historie i den ældre Middelalder er ikke meget. Efter Esberns Dødgik den over til hans Datter, »Fru Ingeborg af Kallundborg«, der var gift med Peder Strangesøn, Drost

hos Valdemar Sejr og død samme Aar som han, 1241. Fru Ingeborg fik senere Skyld for at have staaet Riget imod, og Kronen inddrog derfor Borgen 1262. Noget senere, under Urolighederne under Erik Glipping, blev den indtaget af den norske Fribytter, Mindre Alf. Den maa have været stærkt medtagen, saa Erik Menved lod den paany befæste, og 1341, da Valdemar Atterdag belejrede Borgen, stod den sig godt; fra det Øjeblik, da han kort efter med det gode fik den i sin Magt, oprinder dens store Tid. Særlig denne Konge interesserede sig for Kallundborg Slot, hvor han 1360 holdt sit berømte Danehof. Paa en vis Maade gjorde han Kallundborg til Rigets Hovedstad.

I Valdemar Atterdags Tid — 1361 — forekommer det første og tillige et afgørende Vidnesbyrd om, at Borgen dengang laa paa det kendte Sted, nuværende Torv. Dette Aar androg Kongen Paven om Tilladelse til at flytte Franciskanerklosteret, der laa tæt derved paa Kallundborg Ladegaards Plads, da Klosteret laa »altfor nær« Slottets Forsvarsværker. Dette skete dog ikke. Samme Konge fik ogsaa Tilladelse til at indrette et Kapel paa Slottet; det fandtes senere i Sydfløjen og var indviet til St. Georg.⁴⁾

Er Borgen flyttet, maa det være sket inden 1361 eller rettere sagt inden 1360, da Danehoffet utvivlsomt er holdt paa det stort anlagte og sikkert ret rummelige Slot. Da Slottets Befæstning og den nuværende Ringmur, som tidligere berørt, fortifikatorisk

⁴⁾ Ny Kirkehist. Saml. V, 850 ff. — Jfr. Erslev: Rep. 6855, hvor Kapellet siges at være indviet til St. Johannes Evangelist.

Lindbæk og Krarup: Acta pon. Dan. III 1/1, 1455.

hører nøje sammen og de udgravede yngre Dele af Ringmuren i Tid ret nøje svarer til Midten af 14.de Aarh., er det rimeligt at antage at Slottet og Byens Befæstning, som den kendes fra den senere Middelalder, er bleven til samtidig, og at begge Dele skyldes Valdemar Atterdag.

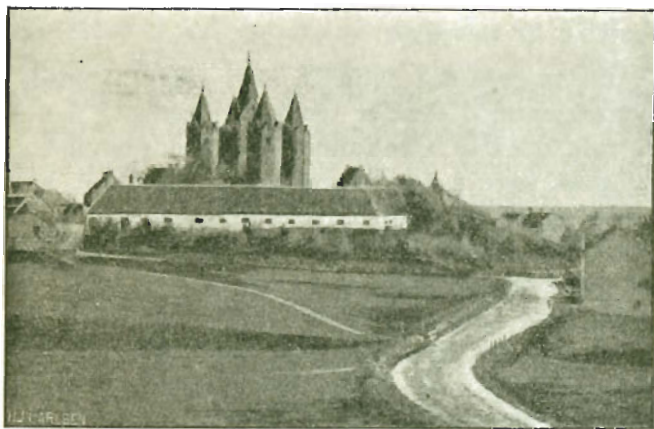
Dette er i saa Tilfælde sket samtidig med, at Bygrænsen mod Vest er trukket tilbage, og den Katastrofe, der kan have foranlediget Inddragningen, er mulig at søge i den svære Kamp, der 1341 havde staaet om By og Borg. Byens Vestsiden kan da være bleven saa stærkt medtaget, at man ikke har anset det for Umagen værd at bygge den op igen. Den gamle Borg kan være bleven sløjftet og en ny Borg opført paa det nye Sted, helt mod Øst. Forudsat denne Hypotese er rigtig, har Valdemar Atterdag altsaa opført sit nye Slot i Aarene mellem 1341 og 1360, som Erstatning for Esbern Snares i Bebyggelsens vestlige Del.

Er der nu andre Forhold, der kan støtte Hypotesen?

Det vil her være naturligt at søge efterlyst, hvem der ejede Grundene i den **vestlige Del** af Byen, Vest for Kirken. Har de tilhørt Kronen, er der en ikke ringe Sandsynlighed for, at Esbern Snares Borg faktisk har ligget her. Desværre indeholder Kallundborg Lens Regnskaber, der gaar tilbage til 1575, ingen Oplysninger om selve Byomraadet; som det oftest er Tilfældet med Byer, der laa til Slotte, var øjensynlig heller ikke Kallundborg By bortforlenet; men heller ikke i Kronens Skøder findes Oplysninger om mulige kgl. Ejendomme i Byen. Dette betyder

dog ikke, at Kronen ikke har ejet Gaarde og Grunde i og ved Kallundborg.

Opmærksomheden fæster sig straks ved den store Grund Vest for Hovedgaden mellem Kirkepladsen og Lindevænget — den saakaldte Linde-

Lindegaarden og Kirken, set fra Vest.

gaard. Om denne hedder det 1682 i Kallundborg Bys Grundtakst: »En Gaard velb. Hr. Statholder Jørgen Bjelke ibor og tilhører, som tilforn haver været Salig Hans Linenovs (den Yngres) Avlsgaard, hvoraf ingen Skat eller Contribution er gangen og ey kan vides, om den under Landmaaling skal tilhøre.«¹⁾ Hans Lindenov, Chr. IVs Svigersøn, blev Lensmand i Kallundborg 1639. Han har altsaa siddet inde med Lindegaarden som Avlsgaard. Dens matrikulære Hartkorn var 1682 ukendt, og der var ikke hidtil gaaet Skat af den; men det kunde deraf fremgaa, at den som skattefri har hørt Kronen til og under en eller anden Form er gaaet over i

¹⁾ C. M. Smidt og M. Mackeprang i Architekten IX, 453 ff.

Hans Lindenovs Eje i den Tid, han som Lensmand var knyttet til Kallundborg Slot.

Umiddelbart Syd for Kirken i Præstegade har Kronen ejet en Grund. Det er **T a a r n g a a r d e n** med det endnu staaende senmiddelalderlige Hus. Den 23. August 1529 fik Fru Helle, Niels Lauritsens Vaspyds Efterleverske, Lensbrev kvit og frit paa en Gaard, der kaldtes Taarngaard, mod at bygge og forbedre den; efter hendes Død skulde den falde tilbage til Kronen igen. Men tre Dage efter blev der truffen anden Bestemmelse, idet en Borger i Byen, Nis Jæger, fik Ejendomsbrev paa Gaarden, som han siges selv at bebo paa det Tidspunkt. 1582 er den bleven **Præstegaard og bebos** da af Hr. Jørgen Jacobsen. Ved denne Lejlighed faar man at vide, at Ejendommens Navn stammer fra et Taarn, der fra gammel Tid har staaet her, men nu næsten er nedfalden; **det maa** helt nedbrydes og **udlægges** til Have. **Det gamle** Taarn stod lige Vest for den saakaldte »Skibslaage«, gennem hvilken der i 18.de Aarh. var Passage ned til Stranden. Men var denne Ejendom i 16.de Aarh. Kronens, er der en ikke ringe Sandsynlighed for, at ogsaa de faa, lidet dybe Grunde hen til **Lindegaard** og umiddelbart indenfor Bygrænsen i sin Tid har været Statsejendom.

Var der paa Forhaand en vis Sandsynlighed for, at Lindegaardens store Grund før Midten af 17.de Aarh. var Kronens, bestyrkes dette af den Omstændighed, at de Grunde, der ligger umiddelbart **V e s t** for Lindegaard, afgjort vides at have været i Kronens Eje. Og betegnende nok overlades disse Grunde Tid efter anden til Slottets højere Funktionærer. 1553 afhændes et **Kronens Stykke Jord udenfor Vesterport** — altsaa netop det Om-

raade, hvor Udgravninger fandt Sted 1907, til Slots-skriver Anders Nielsen⁷⁾, og samme Mand havde nogle Aar før, 1548, faaet Brev ad gratiam, uden al Afgift, paa Taarnhave og Strandgaarden, som ligger udenfor Kallundborg, Vesten op til den ferske Sø, d. v. s. Munkesø, nu Munkeeng, og dog at han bygger og forbedre den, og som Jens (skal vistnok være Niels) Jæger sidst havde i Væрге⁶⁾. 1556 faar Anders Nielsens Enke Brev paa »Kronens Have, kaldet Taarnhave«. ⁷⁾ Hvad der skal forstaas ved Taarnhave, faar man at vide af et Skøde 1582 til Borgmester Christoffer Faaborg paa Kronens Vænge, Taarnhave, ved Kallundborg, der »fra Øst til Vest strækker sig fra Søtaarnet til Byens Hestehave og fra Syd til Nord fra Byens Hestehave til Munkesø. Det var et betydeligt Omraade, idet Skødet er udstedt »til Gengæld for en Bondegaard i Asminderup«. T a a r n h a v e s Beliggenhed Nordvest for Byen er da ganske klar; den har Navn efter det 1907 fremdragne svære firkantede Fæstningstaarn i den yngre Ringmurs nordvestlige Del, som langt ned i Tiden kaldes Søtaarnet. Ved denne Lejlighed nævnes ikke, som 1548, »Strandgaarden«; men dermed menes sikkert kun et Stykke Strandbred, der synes at have hørt til hver eller dog mange kallundborgske Ejendomme i de Tider, som til en Ejendom paa Hovedgaden, der 1542 afhændes »med sin Strandgaard«. Taarnhave gik mod Syd ned til H e s t e h a v e n, der ogsaa gik helt ned til Stranden. Den kaldes »Byens« Hestehave; men dette kan kun være uegentlig; thi 1575 noterer Lensmanden i sine Regnskaber Indtæg-

⁷⁾ Kanc. Brevb. p. 249.

⁶⁾ Erslev og Møllerup: p. 387.

⁵⁾ s. St p. 251.

ter af »Græsgang i Hestehaven, Kallundborg«, hvorefter fremgaar, at ogsaa dette Omraade har været Kronens.

Følgelig var i 16. Aarh. alt, hvad der laa udenfor Byens daværende Vesterport ned mod Sø og Strand, Kronens Ejendom — det tidligere smalle Byomraade medregnet.

Adskilligt tyder da paa, at Kirkens og Kirkegaardens Grund, Grundene Syderfor, hele nuværende Lindegaards Omraade, den tidligere i sin Tid nedlagte vestre Del af Øvrebyen — foruden Terrænet Vest derfor — kan have været et stort samlet Omraade allerede paa den Tid, da Esbern Snare byggede sin Kirke. Ogsaa dette taler stærkt for den Mulighed, at Esbern Snares Borg har ligget Vest for Kirken, saa Borg og Kirke til at begynde med har dannet eet stort samlet Bygningskompleks. Hans Kirke er desuden en udpræget Borgkirke! Begge Bygningsværker har ligget paa Bankens højeste Del, og Borgen har, som andre Borge fra den ældre Middelalder, ligget højt til Vejrs, trodsigt bydende sig frem mod søværts kommende Fjender, vel egnet til at forsvare den bagved ved Munkesøen liggende ældre By. Denne Beliggenhed var strategisk klarere og bedre end det senere Slots, der laa klemmt inde mellem to Bebyggelser. Men skyldes Slot og Bybefæstning Valdemar Atterdag, da er vel ogsaa Gadenættet i Øvrebyen skabt af ham!

De saa heldigt paabegyndte Udgravninger af Fæstningsværker ved Kallundborg bør ikke standse ved Byens Befæstning, men ogsaa det kendte

Kallundborg Slot, hvis Fundamenter er usædvanlig let tilgængelige, bør snarest muligt drages med ind under Undersøgelsen. Først Hakke og Spade vil kunne give endeligt Svar paa, hvor Esbern Snares Borg at søge, og ved fremtidige Udgravninger bør i alt Fald de her fremsatte Tanker prøves paa Monumenterne selv.

Spørgsmaalet er af stor historisk Interesse; ikke blot adskilligt i den berømte Kirkes ejendommelige Anlæg finder først sin rette og tilfredsstillende Tydning, naar Esbern Snares Borgs Beliggenhed er fastslaaet. Men mere end det! Byens hele Struktur — heri indbefattet Formen for Gadenættet og Byens Karakter af befæstet Stad og Tilblivelsen af begge Dele — hænger paa det nøjeste sammen hermed. Der er faktisk ingen af Danmarks Byer, hvor den middelalderlige Befæstning og Tyngdepunkterne i selve Byens Udformning vil kunne paavises saa klart og overbevisende som i Kallundborg Øvreby.

Den er Danmarks Carcassonne!

Vilh. Lorenzen.
